

Відгук
про дисертацію Доценко Марії Володимирівни
«Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова
(Вінниця, 2018)

Останнім часом стрімко розвивається така галузь українського мовознавства, як літературна ономастика, оскільки власні назви у художньому тексті – клас слів, які допомагають автору втілити його ідейний задум, передати особливості авторського таланту. Різнобічне вивчення власних найменувань, з'ясування їх ролі у творах різних родів та жанрів належить до актуальних проблем сучасної літературної ономастики. Та, незважаючи на значні напрацювання в царині загальної та літературної ономастик, зокрема науковців донецької (М. В. Буєвська, Т. М. Вінтонів, В. В. Калінкін, Г. П. Лукаш, Н. В. Мудрова, Є. С. Отін, В. Д. Познанська, Т. В. Чуб та ін.); одеської (С. С. Аксьонова, Е. В. Боева, Л. М. Буштян, О. Б. Іванова, О. Ю. Карпенко, Ю. О. Карпенко, І. О. Мариненко, С. Г. Мисик, І. В. Мурадян, С. А. Нагачевська, Т. Д. Сулова, І. В. Черновалюк, Т. Ф. Шумаріна); ужгородської (Л. О. Белей, С. М. Пахомова, П. П. Чучка та ін.); київської (С. О. Вербич, І. М. Желєзняк, О. І. Іліаді, В. В. Лучик, В. П. Шульгач, М. М. Торчинського, В. В. Денисюка, І. В. Хлисту́н та ін.) шкіл, актуальним і досі залишаються виявлення і систематизація численних українських літературних антропонімів, вивчення їх функціонально-стилістичних можливостей, виявлення загального та індивідуального в принципах номінації персонажів, з'ясування ролі літературно-художньої антропонімії у процесі становлення національної антропосистеми та національної літературної мови. Тому актуальність дисертаційної праці

«Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози», тема якої уже вказує на її компаративістське спрямування, не викликає сумнівів.

Рецензована робота безпосередньо пов'язана з науковими напрямками діяльності кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса «Комунікативно-прагматична і дискурсивно-граматична лінгвоперсонологія: структурування мовної особистості та її комп'ютерне моделювання» та «Об'єктивна і суб'єктивна мовносоціумна граматики: комунікативно-когнітивний та прагматико-лінгвокомп'ютерний виміри» (с.15).

Дисертантка уклала авторську картотеку із 1520 поетонімів на основі методу суцільної вибірки із творів п'яти представників модерністського та п'яти постмодерністського літературних напрямів в українській літературі, що вже засвідчує наполегливість дисертантки в підборі матеріалу дослідження, свідомому бажанні провести його глибокий науковий аналіз, виявити загальні тенденції поетонімікону різних літературних напрямів.

За допомогою квантитативного, описового, стилістико-контекстологічного, порівняльно-зіставного, методів словотвірного, семантичного й етимологічного аналізу дисертантка визначила кількісні ознаки масиву онімів, проаналізувала, інтерпретувала й класифікувала поетоніми, визначила емоційно-експресивний зміст онімів в аналізованих творах, установила спільне та відмінне в системі онімного простору модернізму та постмодернізму, дослідила структуру, значення та походження зафіксованих лексичних одиниць. Саме в цьому і полягає наукова новизна рецензованої роботи: в ній уперше здійснено цілісний комплексний опис поетонімікону модерністських та постмодерністських творів, визначено роль поетонімів як художньо-виражального лексичного прошарку, що рельєфно маркує письменницький стиль, експлікує світоглядні та художньо-літературні авторські інтенції.

Дисертантка в роботі поставила низку складних завдань і досить вдало і професійно їх розв'язала з урахуванням попередніх досягнень ономастів у галузі загальної ономастики, а також сучасних тенденцій опрацювання літературної ономастики, продемонструвала глибоке і всебічне знання предмета аналізу, історії його вивчення, володіння найсучаснішими методами, що й забезпечило досягнення основної мети – комплексного аналізу онімії художніх творів письменників-модерністів і постмодерністів (с. 15).

Доценко М. В. цілком прийнятно визначила об'єкт і предмет наукового пошуку (с. 15), широко використала емпіричну базу, представлену ґрунтовними класичними працями відповідної проблематики (389 позицій, з яких 16 – іноземними мовами).

Структура роботи чітка, продумана, відображає орієнтацію Доценко Марії Володимирівни на багатоаспектність аналізу, його ґрунтовність і повноту, скомпонована відповідно до задекларованих завдань: 1) схарактеризувати поетичну ономастику як галузь сучасної науки; 2) визначити мовну природу поетоніма (що здобувачка виконує в першому розділі); 3) диференціювати антропонімію модерністської та постмодерністської прози за генеалогічним критерієм; 4) виявити стилістичні модифікації антропонімів; 5) проаналізувати семантику антропонімів; 6) визначити структурні особливості спостереженої антропонімії; 7) виконати денотатно-номінативний аналіз виявлених топонімів; 8) установити специфіку прецедентних онімів у творах модерністського та постмодерністського періодів (це виконано в другому і третьому розділах), 9) виявити денотативно-номінативні ознаки фонових онімів у постмодерністській прозі (цьому присвячено параграф третього розділу). Як на нашу думку, то завдань визначено забагато, окремі з них можна було об'єднати і чітко прописати ще одне – компаративний аналіз стилістичного навантаження і структури поетонімів у творах різних літературних напрямів, тим більше, що це

в роботі виконано: текст третього розділу, короткі висновки кожного параграфа, висновки до розділу і загальні висновки це засвідчують.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади дослідження власних імен» Марія Володимирівна на тлі історії вивчення власних імен докладно проаналізувала динаміку ономастичних термінів, окреслила проблематику вивчення власних імен, термінологічного апарату, класифікаційних ознак і їхніх функцій, зауважила, що терміни «поетична ономастика» та «літературна ономастика», «поетонім» і «літературний антропонім» трактує як синонімічні, проте універсальним називає все ж таки термін «поетонім», який корелює з усіма розрядами власних імен у літературному тексті.

Дослідники літературної ономастики спостерегли, що онімний простір художнього тексту становить структурну єдність з ієрархічною підпорядкованістю одиниць, і ця структура залежить від функціонального спрямування художнього твору, авторського задуму, ідіостилю, жанру твору. Ядерною частиною в системі онімного простору є антропонімія, другий пласт утворює топонімія, інші ж розряди онімів становлять фонову його частину. Відповідно до цього твердження авторка і вибудовує своє дослідження. Другий і третій розділи дисертації, які присвячені аналізу власних імен у літературі модернізму і постмодернізму, мають подібну структуру, зокрема в другому розділі вивчено антропонімікон у прозі модерністів (параграф 2.1.), топоніми у творах письменників-модерністів (2.2.), прецедентний характер онімії (2.3); у третьому розділі – антропонімні одиниці в творах постмодернізму (3.1.), топоніми в прозі постмодерністів (3.2), роль прецедентних онімів (3.3.), фонову пропріальну лексику (3.4). На нашу думку, вибір саме такої структури розділів є дуже правильним, оскільки дозволяє провести компаративне дослідження, виявити спільне та відмінне у структуруванні онімного простору в художній літературі різних періодів.

У другому розділі викладені результати дослідження модерністської поетоніміки, зокрема охарактеризовано генеалогічні, структурні та семантичні особливості власних імен; проведений кількісний аналіз запозиченої та питомої лексики виявив перевагу запозичених імен та поодинокість рідномовних. Аналіз денотативно-номінативної структури топоніміки дозволив здобувачці констатувати, що основними рисами поетоніміки модерністської літератури є: 1) поширення топонімів – імен міських об'єктів, що пояснюється загальною урбанізацією життєустрою епохи; 2) активне використання суверенонімів, континентінімів, космонімів як відповідь на суспільну глобалізацію.

У третьому розділі дисертації за подібною схемою охарактеризовано поетоніміку творів постмодерністських письменників, яка відрізняється від попередньої епохи. Тому видаються цілком переконливими твердження дисертантки про те, що порівняно з модерністськими творами збільшується кількість запозичених антропонімів, а питомі антропоніми, представлені маргінально як в модерністських, так і постмодерністських творах, модифікації антропонімів виказують типові постмодерністські методи інтертекстуальності та мовної гри; спостерігається наскрізний сакральний мотив.

Аналіз прізвищ дозволив виявити зміни в кількісному співвідношенні виділених типів та виявити унікальні авторські новотвори. На основі лексико-семантичного аналізу імен в обох періодах дисертантка виокремлює такі групи: патронімні, топонімні, побутові, флороніми, орнітонімні, анімалонімні, етніонімні, професійні, заняттєві та прикметні типи. Вона висновковує, що в модерністських романах переважають прикметні, патронімні та професійні, тоді як в постмодерністській прозі це патронімні, прикметні та топонімні.

Авторка слушно зауважує, що топонімічні за походженням прізвища дають локаційну характеристику персонажів, прізвища, утворені від назв військових або цивільних посад чи звань утворюють додаткові конотації, підкреслюючи статус особи, її соціальне становище, а антропооснови прізвищ відповідають

образній характеристиці персонажів (с. 127), і докладно аналізує етимологію та функційне навантаження антропонімів, зокрема Ялівцівська, Петроський, Березун, Старостенко, Ординський, Маловічко. Прізвища Халявський і Калимник, що стоять у цьому ж ряду, вона називає авторськими новотворами, а проте, вони такими не є з декількох причин: по-перше, такі прізвища є навіть у реєстрах телефонних книг різних міст України, по-друге, прізвище Халявський мав головний герой роману Г. Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський». Отже, тут, може, треба говорити про інтертекстуальність, що є однією із рис постмодернізму, а не про авторські новотвори.

Відмінною рисою постмодерністського періоду є наявність фонових власних назв, представлених іменами машин, газет та журналів, ергонімів. Зокрема, на с. 161 читаємо, що порівняно з творами модернізму, в постмодерністських текстах уміщено значну кількість фонових онімів. У постмодерністській поетонімії зафіксовано значний пласт фонових онімів, представлених назвами автомобілів (30), газет і журналів (11), брендів одягу (7), косметики (6), побутової техніки (5), зброї (5), грошових одиниць (4), картин (4), цигарок (3), цукерок (1). Широко представлені ергоніми, серед яких назви ресторацій (9), готелів (6), кінотеатрів (3). Фонові пропріативи репрезентовані як мовою-оригіналом, так і в транслітерованому вигляді, вживаються в лапках і без них. Отут би хотілося більших літературознавчо-мовознавчих і взагалі роздумів, якими лінгвальними чи позалінгвальними чинниками викликано таке явище.

Здобувачка демонструє глибокі не тільки лінгвістичні знання, а й географічні. Зокрема, знання географії дозволяють їй серед оронімів виокремлювати плюс-ороніми та нуль-ороніми, а серед перших – монтоніми та едитоніми: *Плеска, Опреса, Темпа, Апеска, Підпула, Шеса, Шешул, Мензул, Білин, Думень, Петрос, Піп Іван, Черногора, Говерла, Брескул, Пожижевська, Данциш, Гомул, Туркул, Шпиці, Ребра, Томнатик, Бребенескул, Менчул, Смотрич, Стайки, Свидовець, Близниці, Татувська, Братківська, Довбушанка,*

Явірник, Ротила, Біла Кобила, Лисина Космацька, Менчіл Квасівський, Менчіл, Свідова, Берліаска, Тодіаска, Близниця, Яблуницький перевал (Т. Б. Прохасько «Непрості») (с.140). Проте, на нашу думку, наводячи приклади монтонімів, варто вказати, що саме позначено власним іменем, оскільки за класифікацією М. М. Торчинського, монтоніми – це власні назви гір, перевалів, полонин та інших подібних гірських об'єктів, які мають плоскі вершини. Лише остання назва з названих дисертанткою власних імен вказує на те, що це назва перевалу.

Здобувачці треба бути сміливішою в критичному опрацюванні чужих класифікацій онімів і пропонувати щось власне до вже усталених класифікацій. Тоді б не було необхідності один і той же ілюстративний матеріал, що стосується едитонімів (назви гірських систем, плоскогір'їв, нагір'їв тощо), відносити до натуралонімів (с.138) та до плюс-оронімів (с. 141): г) едитоніми: *Карпати, Роднянські гори, Білі Татри* (Т. Б. Прохасько «Непрості»); *Карпати* (С. В. Жадан «Ворошиловград»); *гори Гентінгайлєнду* (маються на увазі гори Гентинг Гайлендс) (І. В. Робудько «Одного разу»).

На нашу думку, одним із джерел дослідження варто вказати «Етимологічний словник української мови», цим би дисертантка засвідчила своє вміння аналізувати лексикографічні статті та уникнула б різночитань мотивації постання того чи того антропоніма. Наприклад, на с. 77 авторка стверджує, що серед флоронімічних прізвищ уживаними є антропонімічні одиниці *Нечуй* (від назви рослини «нечуй-вітер»), *Курило* (походить від дієслова «курити» у значенні «пустувати, робити легковажні витівки»; так казали про людину непосидючу), *Ланський* (лексема «ланський» у перекладі з польської мови означає «торішній»; про людину, яка часто не встигає), *Скоропадський* (тобто швидкий). Ці твердження є дискусійними, оскільки не підтверджені етимологічним аналізом, зокрема номен *Курило* може бути мотивований дієсловом *курити* в значенні «палити», *Ланський* може бути утворено від лексеми *лан* «поле, нива», запозиченої за польським посередництвом (ЕСУМ, 3, 189). Сумнівною видається

і мотивація прізвища *Радченко* іменем Родіон. Можливо, по діалектах і функціонують такі назви із поданим дисертанткою значенням чи в мові-джерелі, але тоді варто зробити посилання на відповідні джерела.

Кожен розділ супроводжують розлогі висновки, які відображають логіку викладу матеріалу розділу. Авторка дійшла об'єктивних і переконливих загальних висновків, які завершують виклад основного змісту роботи і засвідчують, що задекларовані у вступові завдання реалізовані.¹

Висловлені зауваження і побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження, не применшують науково-практичної вартості, не стосуються його принципів засад, що є науково виваженими, переконливо аргументованими, підкріпленими достатнім фактичним матеріалом. Робота виконана на високому теоретичному рівні, що засвідчує належну фахову підготовку дисертантки, її дослідницькі здібності та наукову компетентність.

Висновки проведеного дослідження сприятимуть повнішому та глибшому осмисленню теоретико-методологічних засад загальної та літературної ономастики, поповнять наукові положення стилістики української мови, лінгвокультурології, етнолінгвістики; стануть вагомим внеском у теорію літературознавства та культурології.

Очевидна й практична цінність одержаних результатів, які можуть бути використані в лінгводидактиці вищих освітніх закладів, зокрема під час вивчення теоретичних курсів загального мовознавства, загальної та літературної ономастики, історії української літературної мови, лексикології та стилістики, української літератури, у спецкурсах, присвячених питанням теорії номінації, лексичної семантики.

Теоретичні положення і практичні результати дисертаційної праці достатньо апробовані: опубліковано 14 одноосібних публікацій, із яких 4 статті вміщені в наукових фахових виданнях, затверджених ДАК України, 3 – в

міжнародних періодичних виданнях, індексованих у наукометричних базах, 2 статті у нефахових виданнях України, 5 тез у збірниках матеріалів конференцій.

Автореферат дисертації чітко відображає структуру, зміст та основні положення рецензованої роботи.

Уважаємо, що дисертаційна праця «Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози» за теоретичним рівнем, науковою новизною, практичною цінністю відповідає вимогам МОНУ України,¹ що зазначені в «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому КМУ № 567 від 24.07.2013 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015), а її автор – Доценко Марія Володимирівна – заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук,

доцент, професор кафедри української мови

та методики її навчання

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

Т. М. Тищенко

Підпис засвідчую:

ректор Уманського державного

педагогічного університету

імені Павла Тичини,

доктор педагогічних наук,

професор



О. І. Безлюдний